

Fahri Erdiñç

1917'de (1 Ocak) Akhisar'da doğdu. Babası, Ankara kökenli Çandıroğulları ailesinden, öğretmen Halil Yaşar'dı. Annesi, Erdiñç'i dünyaya getirdikten bir yıl sonra veremden öldü. Sonradan, bu kaybın, anasızlığın bilincine varmak, üvey analı kalabalık bir aile ortamında büyümek, çocukluk uykularının çoğunu alan tütüncülük çilesi ve giderek bir yıl da tenekeci çıraklığı, ilkokul öğrencisi Erdiñç'i vaktinden önce olgunlaştırdı ve yaşamı daha yakından tanımasına yol açtı.

1930'da Balıkesir Öğretmen Okuluna girdi. 1936-37 ders yılında Afyon'un Sandıklı ilçesinin Ürküt köyünde öğretmenliğe başladı. Buradaki üç çalışma yılı, mesleksi uğraşların dışında, köyü kasıp kavuran bir gerici hocayla savaşım içinde geçti.

Erdiñç, 1938-39 ders yılında baba mesleğini bırakarak, sınavını kazandığı Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nde öğrenci oldu. Bu bölümde öğretim üyesi olan Sabahattin Ali ile tanıştı. Aynı yıl yazmaya başladığı ilk öykülerinde, onun öğütlerinden çok yararlandı.

Erdiñç, Konservatuvardaki katı yönetime ve bazı ayrıcalıklara itirazları yüzünden, biraz da geçim sıkıntılarının zorlamasıyla, öğrenimini bırakmak zorunda kaldı. Yeniden mesleğine döndü. Ama arada yedek subaylığını yaptıktan sonra, 1943'te mesleğinden tamamen ayrıldı. Bir süre yapı yerlerinde (taşeron kâtibi ve puvantör olarak) çalıştı.

Böylece, daha ilk yazı denemelerinde toplumun tabanındaki insanların yazgısını konu edinen Erdiñç, onları köyde, kışlada ve kentte, iş yaşamında yakından tanımış oluyor, gözlem ve izlenimlerini arttırıyordu.

1946'da Ankara'da bir yapı yerinden, sınavını kazandığı devlet radyosuna geçti. Temsil kolunda üç yıl çalıştı. Bu arada *Şen Olasın Halep Şehri* (İstanbul-1945) adlı şiir kitabından sonra Ankara'da "Seçilmiş Hikâyeler Dergisi" (1948, sayı 8) onun öyküleriyle özel sayı çıkardı.

Başkentte ilerici sanatçıların çevresinde görünmesiyle, bazı dergilerde yayınladığı öyküleriyle zamanın tutucu-gerici çevrelerinin dikkatini çeken Erdiñç, 1947'de kendisini devlet başkanına dille hakaret etmiş durumuna düşüren bir çatışma yüzünden tutuklandı ve aklanmayla sonuçlanan yargılaması boyunca (birkaç ay) cezaevinde kaldı. Ankara cezaevinde yazgılarını konu edindiği insanların kimilerini daha yakından tanıma fırsatını buldu. Bazı komünistlerle de ilk önce burada ilişki kurdu.

Cezaevinden çıktıktan sonra da Erdiñç dirlik bulamadı. Uyumsuz

bir aile yaşamı da bunalımını arttırıyordu. Bu bunaltılar içinde bocalarken, 1948'de çok sevdiği Sabahattin Ali'nin Bulgaristan sınırında öldürölmesi Erdiñçi büyük acılara boğdu. Bu acı olay bir yandan da onu esinledi. Kısa bir süre sonra, 1949 Eylül'ünde, Erdiñç, iki arkadaşıyla (Ziya Yamaç ve Tuđrul Deliorman) birlikte, gizlice Bulgaristan'a geçti.

Bulgaristan'da Erdiñç ve arkadaşlarına politik göçmen olarak sığınma hakkı verildi (1949 Ekim). Böylece, yurt dışında ölümüne kadar sürecek olan göçmenlik dönemi başladı.

Erdiñç, dil öğrendiği sürece "Jdanov, 9" üniversal mağazasında veznedar olarak çalıştı (1950-51). Bir yandan Marksist derneğe ve bir yıllık parti gece okuluna devam etti. Türkçe popüler-politik yayımlar redaktörü olarak BKP Yayınevi'nde (1953-58) görev aldı.

1957'de illegal Türkiye Komünist Partisi'yle ilişki kurabildi. Partide aktif çalışmaya katılmak üzere 1958 Mart'ında Bulgaristan'dan ayrıldı. 20 Mart 1958'de TKP üyeliğine alındı.

Böylece başlayan yurt dışı illegal parti çalışması 13 yıl sürdü. 1969'da bir kalp krizi geçiren Erdiñç, aktif faaliyetlerden çekilme zorunluğuyla, 1971 yılı başında yeniden Bulgaristan'a dönüp yerleşti. Parti çalışmasına katkısını buradan sürdürmeye başladı.

Erdiñç, yazınsal çalışmasına yetecek ölçüde Bulgarca, pratik olarak da Almanca ve Rusça öğrendi. 1965'te Bulgaristan vatandaşı, 1973'te Bulgaristan Yazarlar Birliđi üyesi oldu.

Yurt dışına çıkışından 1969'a kadar, yapıtları kendi ülkesinde okura ulaşamadı. 1970'li yıllarda Türkiye'deki dergilerin şiir ve öykülerine yer vermesiyle yeniden okur önüne çıktı. Bu yıllardan ölümüne değin kimi yapıtları kitap olarak da yayınlanma fırsatı buldu. Ama bu girişimler süreklilik göstermediği gibi, son yirmi yılda yine kesintiye uğradı.

Fahri Erdiñç, 1986'da (11 Kasım) Sofya'da öldü.

Başlıca yapıtları: *Şen Olasın Halep Şehri* (şiir, 1945), *İşte Böyle* (şiir, 1956), *Akrepler* (öykü, 1952), *Âsi* (öykü, 1955), *Memleketimi Anlatıyorum* (öykü, 1960), *Diriler Mezarlığı* (öykü, 1964), *Canlı Barikat* (öykü, 1973), *Alinin Biri* (roman, 1958), *Acı Lokma* (roman, 1961), *Kore Nire* (roman, 1966), *Kardeş Evi* (roman, 1979), *Göç* (piyes, 1952), *Türkiye'de Çocuklar* (inceleme, 1951), *Kalkın Nâzım'a Gidelim* (anı, 1987).

BİRİNCİ BÖLÜM

YOLDA

1

Trene binecek olsa, Kütahya ile Alayunt üzerinden on beş saatlik yol. Aktarması, beklemesi derken, yirmi dört saati de bulur. İyi ama, tren parası? Bunu denkleştirmek için en aşağı bir hafta çalışması lâzım. O da iş bulabilirse. Aynı hesap. Basıp yürüyüverse, Dumlupınar üzerinden dört gün bile sürmez. Acaba, sürmez mi dersin? Eh, sürsün isterse. Bilemedin, beşinci gün varır köye. Sılaya dönecek adama kestirme yol gerek. Buralarda bir hafta daha sürtmektense...

Bu bir haftayı düşünmek bile ürpertti onu. Bir saat, bir dakikaya bile dayanması kalmamıştı. Kanıksamıştı artık. Şeytan görsün yüzünü Değirmisaz'ın. Sizin olsun! Bodur çamları da, yavan suları da, sazlı bataklıkları da, arsız sivrisinekleri de... Kömür ocaklarıyla beraber... Burada üç avradın biri kısır, burada erkekler ellisine varmaz, hepsi de sıtmaya esir. Burada sivrisineklerin ettiğini Yunan ordusu bile etmemiştir. Yere batması Değirmisaz!

Bunları düşünürken giyiniyordu.

Üç senelik bir hasretten sonra, şayak dizliğine, mintan ve yeleğine bugün el sürüyordu. Bugün kuşak saracaktı. Mahkûm üniforması ranzada asılı kalmıştı. Alaca bir üniformaydı bu. Ceketin sağ yarısı ile pantolonun solu kahverengi, öbür yarılardan boz. Arkasında da bir numara: 779!

“Sabah akşam, üç yıl okudular bu numarayı. Her okumada cevap verdim: Buradayım! Mevcut! dedim. Numara adımı bile unutturdu. Bu numara her şey demektir. Her sabah, kömür ocağına bu numara ile girdim. Ölümdür burada kömür ocağına inmek. Bakarsın, vardiya kampanası çalar. Diyelim ki, ocağın ağzına yüz mahkûmu dizerler. Tekmil verirler: Yüz kişi, yüz kazma, yüz fener! Zincirleri çözerler. Ocağın ağzı bir çuval ağzı. Bir çuval ki, tünel gibi uzun, sağlam, deliksiz. İşte biz on iki saat için bu çuvala doldurulur, döşeniriz. Çuvalın ağzında iki jandarma, yani dört göz, iki de namlularda, altı... Artık ne muhkem hapisanedir yerin altı. Yüzümüz ak pak girip de bu çuvala, akşamına çıkarız bitkin, perişan, kara. Tekmil verilir yine: yüz kişi, yüz kazma, yüz fener. Ya teknil çıkmadığımız günler? Sağdan say doksandokuz, soldan say keza. Nerde yüzüncü? Firar?! Ne gezer! Topraktır, kaç günün kaldığını hesaplamaz, çöker, ezer. Değirmisaz’da her ocak hazır mezar... Sonra köstebek değildir ki insanoğlu. Köstebek gayreti olsa da yüz adamda, buradan girip yere, öte yandan delip çıkamaz. Sıtma bırakmaz. Sulfatayı da iplemez buranın sıtması. Sicim olur da inceikten boğar bileklerini. Tırpan olur da adamı dizlerinden biçer de biçer. Gün aşırı dondurup titretir, yandırıp terletir. Dalağın da bir yandan şişer. Dudakların hep uçuk, hep yara. Ne kadar sararıp solduğunu yalnız gözlerin söyler. Kömürdür, sinmiştir tenine kara... Eh, buna da şükür. Beterin beteri var. Ne de olsa, devlet baba düşünür. Mahkûm kulunu bir gün çalıştırır, bir buçuk gün hapislik sayar. İşine göre. İstersen git, transit yollarında taş kır, istersen Çaydamarında ezil, istersen burada sıtmaya kurban

yazıl. Neresinden baksan, kârlı iş. İnce düşünmezsen pek, iki gün çalışıp da hapislikten üç gün silmek, azıcık hızlı yaşamak demek. Ölümlüdür bu dünya. Daha bugünden yarının da yarısını yaşamak herkese nasip olmaz. Nankörlüğün sırası değil. Sözümü geri alıyorum. Cennet olasin Değirmisaz!”

Başında hafif bir dönme vardı. Belki bu düşüncelerden, belki de arkadaşlarından birinin tutup gerdiği kuşağını döne döne sardı da ondan. Akşamdan ısladığı çarıkları ayağına uydurmakta güçlük çekmedi. Bütün koğuş arkadaşları onu seyrediyorlardı. Gözler, en küçük bir hareketi bile kaçırmıyordu. Bunlar, sakal bıyık gürlüğünden yalnız elmacık kemiklerinin ağardığı yüzlerde için için yanan, parlıyan gözler. Canlılık alâmeti sadece bu gözlerde kalmış zaten. Kimi yanaşmış, betona diz çöküp oturmuş. Kimi ayakta. Kimi ranzasında uzandığı yerden dirseğine dayanmış. Bakıyorlar. Ne bir kıpırtı, ne de ses. Bütün söyleyeceklerini geceleyin tüketmişler sanki. Şimdi, çarık bağlarını çaprazlıyan adam, bütün bu şahin gözlerin neler söylediğini anlıyor. Hüzün, imreniş, ümit... Onun da dudaklarında bir merhamet, bir muhabbet gülümsemesi var. Sakalın bıyığın pek de göstermediği bir gülümseme...

Biraz önce açılan pencerede demirler kızarmaya başladı. Bu bir haziran sabahının ışımasıdır. Koğuşun fitil kokusu ve sigara dumaniyle katmerleşen gece havası yavaş yavaş hafifliyor. Pencereden, temiz ve serin havayla birlikte öbek öbek sivrisinek dalıyor içeri. Sabah kahvaltısına geliyorlar! Sükûtu bozan yalnız onların vızıltıları...

– “Yurttan sesler” başladı!

İstanbul’lu Domuz İsmail’di bu bağırان. İsmail bey. Ölüyü güldürür. Domuzluğu şişmanlığından kinaye. Şişman idi ama, seneler onu da çakala döndürdü burada. Karaborsacıymış harb içinde. Yüklü vurmuş vurgunu. Kesenin ağzını genişçe açmamış besbelli, reise meram anlatamamış. Cezayı da vurgu-

na göre kaktırıvermişler. Eh, daha bir sene kazma sallıyacak. “Yurttan sesler” i bir sene daha dinliyecek. Umurunda değil. Şen. Őakacı. Herkesle seni benli...

– A hergele, derler ona, senin ne iÇin var burada? Git, ser bir mapushaneyeye postunu, yat da rahatına bak günün doluncaya kadar.

İsmail bey hiç ciddiye almaz bunu ve cevabı deęiŐmez:

– Fatmasız, atmasız dayanamam ki bu kadar sene!

Doğrudur da bu söylediği. “Fatma” dediği belli. “Atma” dediği de rakıdır. Akşam oldu mu, eli ayağı titremeye baŐlar. Köpekten beter alıŐmıŐ herif. Tekmil bir meyhaneyi iebilmenin hasretiyle yanar durur. Bütün gün bağrını dver. Artık Sheyl mı sayıklamaz, Nesrin mi, Trkn mı, Mjgn mı?... Defterinde isim kalabalık. Ağzına bakarsan, İstanbul’da doğan çocuklardan yarısının babasıdır sanki itoğlu it!

Pek glmediler onun bu Őakasına. AlıŐmıŐlar. Daha doğrusu, gülmenin sırası değildi.

Birdenbire kapı açıldı. Bağlanan arıklardan bir an ayrılan bütün gözler kapıda. PeŐkiri omuzunda biri göründü. Elinde mektep çantası kadar tahta bir kutu.

– Haydi Figaro!

Mahkmların berberiydi giren. Kendisi de mahkmdu. Vergi borcundan. Ona İsmail bey takmıŐtı bu adı. Bilen de, bilmiyen de böyle çağırıyordu adamcağız. Saf bir köylüydü. Makasa değilse bile, usturaya eli yatkındı. Eh, canı pek tatlı olmıyan rahat rahat önüne oturabilirdi.

İsmail beyin taktiği bu gvur adına, âdetâ kendi göbek adımıŐ gibi alıŐmıŐtı. Lkin bu Figaro’nun ne olduğunu soracak olsalar, bayağı kızarır, kekelerdi.

– Ne bileyim ben. İstambollunun dimesine bakarsan, tiyatorada belbermiŐ. Hem trk söyler, hem kazırmıŐ...

Bu sabah pek durgun görünen Figaro ağır adımlarla yaklaŐırken, sağdan soldan takılmalar başladı:

– Haydi bakalım, Figaro! Yeni güvey gibi yolcu edelim Ali'yi!

– Türküynen kazımazsan razı değilmiş!

– Hani sıcak suyun, sabunun nerde?

– Sinek kaydı olacak!

– Şöyle on yaş gencelsin bizim Ali!

Ali çarıklarından doğruldu. Mahcuptu. Gözleri doluksamıştı. Arkadaşlarının ortasında teslimiyetle dikiliyor, bekliyordu.

Hemen bir sandık çekip onu oturttular. Figaro'nun tahta kutusu kaşla göz arasında açıldı. Sanki herkes çırak olmuş, kimi kayışı, kimi usturayı, kimi makineyi, makası, tarağı kapmıştı. Bu arada İsmail bey de kolonya şişesini kavradı. Fakat daha o anda Figaro bileğine yapışıverdi.

– Bırak şişeyi, yoksa kırarım elini! Bildir boşalttın ya bütün şişe kokuyu! Zıkkım iç kâranacı!...

Kimde can kaldı gülmekten! İsmail bey, şişeyi bıraktı. Berberin sözleri batmadıysa da, bozuldu İsmail bey. Üst dudaklarında bir seğirme başladı.

Nerden buldularsa, bir tas sıcak su koydular Figaro'nun önüne. Fırça filân hak getire. Yarım kalıp sabunu suya batıra batıra, Ali'nin sakalını sabunlamaya başladı.

Biri el aynasını tutuyordu. Aynaya bakan gözler aynadan bakan gözlere sormaktaydı: “Ali-iii, Ali, ben miyim, sen misin? İnsan ellisine varmadan bu kadar kocar mı, a Ali?”

Usturanın her geçtiği yer, bir ağaç kabuğu soyulurcasına ağarıyordu. Ama sakal köklerine yerleşen kömür karası, benekler bırakıyordu. Sol yanakta meme başı kadar iri bir ben çıktı meydana. Avurtlarda viy viy derin birer çizgi. Çenede, iradeden başka bir şey söylemeyen bir çıkıntı. Usturanın dokunmadığı bıyıklar, sımsıkı kavuşmuş mor dudaklara iniyor.

Aynaya bakan gözler, aynadan bakan gözler, cam mavisi ışıltılı gözler alındaki kırışıklara bakıyor: “İçeri düştüğüm

yıl, olup olacağı bir çizgi vardı orta yerde. Ne de çabuk çoğalmışlar! Çabuk mu ya? Beş çizgi üçerden on beş sene... Nerde o kaşıma düşüp duran perçem şimdi. Alın yukarı doğru açılmış da açılmış. Kulakların üst yanında saçları kırağı çalmış... Eh şükür buna da... Dayandık. Hey gidi kuru kafa... Dahasına da dayanacağından başka...”

Figaro usturayı elinin ayasına sildikten sonra dikkatle kapadı. Kenarı yarı kertik leğen Ali'nin boğazına dayandı. Bir su şıkırtısı. Çenedeki kesik yere biraz şap sürüldü. Sonra kolonya, hattâ kapağında karaca gözlü bir güzelin gülümsediği “Tokalon” kutusundan biraz da pudra... Traş değil, tüm itibar, saltanat!

- Saatler olsun, Ali!
- Eyvallah. Eline sağlık, usta.

“Saatler olsun”lar uzadı. Ali, eli göğsünde, her birine karşılık verdi:

- Allah razı olsun, darısı başınıza...

Ali'nin “Asker” paketinden birer ayrılık sigarası yaktılar. Çekerken avurtlar geçti yine birbirine. Duman buram buram.

- E, artık-eksik helâl edin arkadaşlar.
- Yerden göğ helâl olsun, Ali.
- Hoşnuduz senden.
- Bir kötülüğünü görmedik.

Ali bir göğüs geçirdi:

- Kollayın kendinizi. Bir Hüsmen çavuştan, bir de kömürden... Dinleri imanları yoktur zerre... Ben leb dediysem, siz leblebi anlayın... Kopçaları koyvermek yok. Böyle derdi Reşat bey. Eskişehir damında hani. Kulakları çınlasın, bey dedim mi, kızardı. Sen ne kadar efendiysen, ben de o kadar beyim, derdi. Ama biz ona bey demeyi, ağabey demeyi yine de boşlamadık. Sekiz takvim kadar yattık beraber. Her gün bunu edip işittik ağzından: Kopçaları koyvermek yok! Günü gün çıkmaya bakmalı. Siz, derdi bize, çoğunuz bilmezsiniz neden düştüğünüzü içeri. Bari neden çıkmanız lâzım, onu bilin...

– Eferin, doğru...

– Doğru ya! Her lâfî âyet gibiydi adamın...

Genç bir mahkûm:

– E, sen ne yapacaksın köye varınca Ali dayı? diye sordu.

Bir başkası daha önce davrandı:

– Orasını Allah bilir gayrı.

– Biraz da ben bilirim, dedi Ali. Hele bir varayım...

Öteden o sıtmalî sesiyle İsmail bey vızıldadı:

– Ah, ben de bir çıkaydım...

Onu hemen susturdular:

– Bir çıkaydın, güze kadar gebe kordun a İstanbulun avratlarını!

Dışarıda kampana çalındı. Biraz sonra, işbaşından önceki sabah yoklaması başlayacaktı. Bir helâlâşma gürültüsüdür alıp yürüdü içerde. Sarmaştılar, koklaştılar, ağlaştılar...

– Var sağlıcağınan Ali dayı!

– Hak selâmet versin!

– Taş diye tuttuğun altın olsun!

– Altın diye tuttuğun taş olmasın da...

İsmail beyden başka kim söylebilirdi bunu? Ali onu da babaca kucakladı. İri ellerini sırtında birkaç defa tuplatarak:

– Damızlık cenabet, dedi. Horoz hesabı seninki... Ölüp gidersin, amma gözün hâlâ çöplükte... Hoş, hepsi yalnız dilinde ya... Biliyorum.

İsmail beyin gözleri doldu.

– Haydi, haydi, çocuk olma, dedi Ali. Herkes nasıl doğramışsa öyle yer... Sen azıcık irice doğramışsın, şimdi de yutamıyorsun.

Ali artık geceden hazırlamış olduğu torbasını omuzlamış, ranzada asılı mahkûm üniformasına uzanmıştı.

Takımlarını toplamış olan Figaro:

– Ben olsam, bu rubayı teslim etmem, dedi.

– Ya ne yaparsın? dediler.

– Ne yapacağım. Köye götürürüm.

– Anmalık mı?

– Yok canım. Bostan tarlasına güzel korkuluk olur bundan.

Alaca bulaca!

– Oho-ho, diye güldüler, bundan korkuluk yaptın mı, kırk yıl karga uğramaz gayrı semtine!

İsmail bey yine dayanamadı:

– Karga uğramaz ama, sivrisinekler dadanır, sömürüp kuruturlar fukarayı, dedi.

Sonra kendi cılız ensesine sıkıca bir tokat aşketti. Sivrisineği öldürmüştü.

Koğuşun tel kafesli dış kapısından yalnız Ali’yi saldılar avluya. Bir candarma ile birlikte, idareye doğru yürüdüler.

Henüz doğan güneş, kömür ocaklarının sırtından avluya bakıyordu. Ali’nin gölgesi demir kapıya doğru uzamaktaydı.

2

Köy içinde çok eğlenmedi. “Yolculuk halı” dedi, “ekmek kesmeye lâzım olur” dedi, evvelâ büyükçe bir çakı alıp kuşağına soktu. İlk rastladığı kızılıktan kalınca bir sopa kesti. Bir ucundan torbasını takıp omuzladı.

Kuşluk vakti yola çıktı.

Aklında hep arkadaşlarının dedikleri: Demiryolunu hiç bırakma. Üç saate varmaz, Tavşanlı önünde bulursun Kocaçay’ı. Buldun mu, vur gayrı kibleye doğru. Sonra hep çay boyundan. Çok bükülür Kocaçay. Ama sen aldanma. Suların geldiği yana yürü. Kozluca’dan sonra Virancığ sağına aldın mı, kollayıver gözlerinle Murat dağını. Eteklerine erişince, pek köküne varayım deme Kocaçay’ın. Alıver Murat dağını sağına, annacın